

'AYN-I EKBER MEHMED EFENDİ'NİN TERCÜME-İ ŞEMÂ'İL-İ ŞERİF ADLI ESERİNİN BİLİNMEYEN BİR NÜSHASI

'An Unknown Copy of Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi's work called Tercüme-i Şemâ'il-i Şerif

Burçin ÖZDEMİR

Arş. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, burcinozdemir@artuklu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5980-5239

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 17.10.2022

Kabul/Accepted: 26.11.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1190392

Anahtar Kelimeler

'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi, manzum Tercüme-i Şemâ'il-i Şerif, Tirmizî, 18. yüzyıl.

Keywords

'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi, poetical Tercüme-i Şemâ'il-i Şerif, Tirmizî, 18. century.

ÖZ

Arapça 'tabiatlar, huylar' anlamında çoğul bir kelime olan şemail kelimesi bir terim olarak 'Hz. Peygamber'i tasvir eden, ruhî ve fizikî yönünü anlatan eserler için kullanılır. Muhaddis Tirmizî Hz. Peygamber'in özelliklerini daha geniş bir şekilde eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye adıyla müstakil bir eserde ele almıştır. Tirmizî'nin bu eseri Türkçe'ye birçok kez tercüme edilmiştir. Bu tercümelere bir tanesi de 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin (ö. 1722) Tercüme-i Şemâ'il-i Şerif'idir. Eser hakkında yapılan çalışmalarda eserin yalnızca bir nüshasının (Michigan Üniversitesi nüshası) varlığından bahsedilmiştir. Bu çalışmada 'Ayn-ı Ekber'in Tercüme-i Şemâ'il-i Şerif adlı eserinin bilinmeyen bir nüshası olan Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yaz A 3084/2 numarada *Manzûme-i Şemâ'il-i Şerif* adıyla kayıtlı bulunan nüsha tanıtılacaktır. Eser, yazmalar.gov.tr'de yanlış olarak Zârî Mustafa Efendi Öziçeli adına kayıtlanmıştır. Makalede öncelikle Şemâ'il türü hakkında kısa bir bilgi verilecek, Türk Edebiyatında Şemâ'ilü'n-Nebeviyye tercümelerinden bahsedilecektir. Eserin müellifi 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi hakkında bir tanıtımdan sonra Şemâ'il-i Şerif Tercümesi'nin Michigan Üniversitesi nüshası ve çalışmaya konu olan Milli Kütüphane nüshası üzerinde durulacaktır. Sonrasında iki nüsha arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konacaktır. Çalışma sırasında yapılan araştırmalar neticesinde ayrıca 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Fevâidü'z-Zümrüdiyye adlı başka bir eserinin varlığı tespit edilmiştir. Bu eser, Niyazî-i Mısırî'nin Kaside-i Bür' esine yazılmış Arapça bir şerhtir. Bu eserin müellif nüshası Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

ABSTRACT

The word Şemâ'il, which is a plural word in the meaning of "natures, habits" in Arabic, is used as a term for works that describe the prophet and describe his spiritual and physical aspects. Tirmidhi dealt with the characteristics of the Prophet more broadly in a separate work called as-Şemâ'ilü'n-nabeviyya. This work of Tirmidhi has been translated into Turkish many times. One of these translations is the Tercüme-i Şemâ'il-i Şerif by Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi (d. 1722). In the studies on the work, only one copy of the work (Michigan University copy) is mentioned. In this study, an unknown copy of 'Ayn-ı Ekber's Tercüme-i Şemâ'il-i Şerif, which is registered with the name *Manzûme-i Şemâ'il-i Şerif* in the National Library Manuscripts Collection, number 06 Mil Yaz A 3084/2 will be introduced. The work has been incorrectly registered in the name of Zârî Mustafa Efendi Öziçeli in the yazmalar.gov.tr. In the article, firstly, a brief information about the Şemâ'il genre will be given, and Şemâ'ilü'n-Nabeviyya translations in Turkish Literature will be mentioned. After an introduction about the author of the work, 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi', the Michigan copy of Tercüme-i Şemâ'il-i Şerif and the copy of the National Library, which is the subject of the study, will be emphasized. Afterwards, the similarities and differences between the

two copies will be revealed. As a result of the research carried out during the study, it was also determined that there is another work of Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi called Fevâidü'z-Zümrüdiyye. This work is an Arabic commentary on Niyazî-i Mısırî's Kaside-i Bür'e. The author's copy of this work is in the Veliyyüddin Efendi Library.

Atf/Citation: Özdemir, B. (2022), "'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf Adlı Eserinin Bilinmeyen Bir Nüshası", *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 127-140.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Burçin ÖZDEMİR, burcinozdemir@artuklu.edu.tr

GİRİŞ

Türk Edebiyatı'nda telif eserler kadar tercüme eserler de bir yekûn tutmaktadır. Özellikle dinî literatür için önemli olan Arapça temel eserlerin; İslam'ı tebliğ etme, Hz. Muhammed'in hadislerini geniş bir kitleye ulaştırma, dinin ritüellerini halk arasında yayma gibi dinî reflekslerle Türk diline tercüme edildiği görülmektedir. Bunun yanında medreselerde talebelere okutulmak üzere adeta bir ders kitabı hüviyetinde olacak şekilde, Arapça eserlerin Türkçe'ye tercüme edildiği de bilinmektedir.

Muhaddis Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye* adlı eseri de bu kabildendir. Söz konusu eser Türk diline birçok kez tercüme edilmiştir. Bunlardan birisi de Niyazi-i Mısırî halifelerinden 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin *Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf* adlı eseridir. Bu güne kadar yapılan araştırmalarda eserin sadece bir nüshası (Michigan nüshası) tespit edilebilmiştir.

Bu çalışmada 'Ayn-ı Ekber'in *Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf* adlı eserinin bilinmeyen bir nüshası olan Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yaz A 3084/2 numarada *Manzûme-i Şemâ'il-i Şerîf* adıyla kayıtlı bulunan nüsha tanıtılacaktır. Eser, yazmalar.gov.tr'de yanlış olarak Zârî Mustafa Efendi Özçeli adına kayıtlanmıştır. Makalede öncelikle Şemâ'il türü hakkında kısa bir bilgi verilecek, Türk Edebiyatında *Şemâ'ilü'n-Nebeviyye* tercümelelerinden bahsedilecektir. Eserin müellifi 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi hakkında bir tanıtımdan sonra *Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf*'in Michigan Üniversitesi nüshası ve çalışmaya konu olan Milli Kütüphane nüshası üzerinde durulacaktır. Sonrasında iki nüsha arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konacaktır.

1. Şemâ'il Türü

Şemâ'il kelimesi, sözlükte 'dış görünüş, huy, karakter' anlamlarında bulunmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Arapça 'tabiatlar, huylar' anlamında çoğul bir kelime olan Şemâ'il kelimesi bir terim olarak 'Hz. Peygamber'i tasvir eden, onun ruhî ve fizikî yönünü anlatan eserler' (Cebecioğlu 2005: 604) için kullanılır.

Şemâ'il türünde esas, Hz. Peygamber'in beşerî yönüne vurgu yapmaktır. Burada Hz. Peygamber'in mucizelerinden çok onun diğer insanlar gibi hayatını nasıl idame ettirdiğine dair bilgiler verilmektedir. Bunlar; Hz. Peygamber'in oturması, kalkması, yeme-içme adabı, insanlarla ilişkileri, uyuması... gibi günlük hayatına dair bilgilerdir. Hz. Peygamber'in şahsiyetini Peygamberlik sıfatından ayrı mütalaa etmek mümkün değilse de onun dünyadaki yaşayış tarzı ve insanlar arasındaki tavır ve davranışı herhangi bir insandan farklı olmadığı için Peygamberlik sıfatına bağlı olarak yaptığı birtakım insanüstü icraatını, Şemâ'il'in konusu içine almama yoluna gidilmiştir (Yardım 1983: 353).

Hız Muhammed'in beşerî yönünü, dış görünüşünü, özel hayatını, ahlâkını ilk olarak Tirmizî geniş bir şekilde eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye adıyla müstakil bir eserde ele almış, ondan sonra bu konu bir ilim halinde gelişmiştir. (Kandemir 2010: 499).

İstilahî manada Şemâ'il kelimesini ilk kez kullanan İslam alimi ve muhaddis Tirmizî (ö. 279/892) olmuştur (Yardımlı 1983: 350). Tirmizî'den önce bu terim yerine 'sıfat, menakıb, fezail, ahbar, tabakat, teracim, hilye, tezkire' isimlendirmeleri kullanılmaktadır.¹

1.1. Şemâ'ilü'n-Nebeviyye ve Türkçe Tercümeleri

Tirmizî'nin eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye ve'l-hasâ'ilü'l-Mustafaviyye adlı eseri, Şemâ'il türündeki ilk ve en önemli eserdir. Toplam 424 hadis ihtiva eden eser, 56 başlıktan oluşur. Bu başlıklarda Resûlullah'ın dış görünüşü, kıyafeti, yemesi içmesi, konuşma şekli, ibadeti, ahlâkı, geçim tarzı ve ölümü ele alınmıştır (Kandemir 2010: 500). Tirmizî'nin söz konusu eseri, birçok alim ve edip şahsiyet tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Söz konusu çevirilerden bazıları şunlardır: Ahmed bin Hayreddin el-Aydinî (İshak Hocası)'nın (ö. 1708) Akvem'ül-Vesâil fi Tercemeti's-Şemâ'il'i, Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin (ö. 1722) Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf'i, Mazlumzade Mustafa bin el-Hüseyn el-Halebî'nin (ö. 1745'ten sonra) Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîfe'si, Hasan Hüsâmeddin Nakşibendî'nin (ö. 1865) Tercüme-i Şemâ'il'i, Eyüp Sabri Paşa'nın (ö. 1890) Tercümetü's-Şemâ'il'i, Mehmed Râif Efendi'nin (ö. 1891) Muhtasar Şemâ'il-i Şerîf Tercümesi.

Yukarıda zikredilen tercümelerden Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin *Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf'i* çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Esere geçmeden önce müellif hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf'i

2.1. Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi

Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi hakkında kaynaklarda bazı bilgilere rastlamak mümkündür. *Tuhfe-i Nâ'il*'de Bursalı olduğu ve Şemâ'il-i Şerîf'i nazmettiği yönünde kısa bir bilgi yer almaktadır (Tuman 2001: 718).

Lügât-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye adlı eserde müellifin Halvetî şeyhlerinden olduğu, Bursa'da doğduğu, Niyazî-i Mısırî'ye intisap ettiği, Şemâ'il-i Şerîf'i Türkçe nazm ettiği ve 1134/1721'de vefat ettiği bilgisi yer alırken müellifin Allah aşkından dolayı sürekli ağladığı ve kendisinde olağanüstü hallerin bulunduğu da belirtilmiştir (Ahmed Rifat 1299: 98).

Bağdadî İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-Arifin Esmâ'ül-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin* adlı Arapça eserinde de 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Eş-Şeyh Muhammed bin Abdullah el-Eskişehrî el-Rûmî el-Hanefî 'Ayn-ı Ekber ismiyle meşhurdur ve Niyazî-i Mısırî halifelerindendir. Bursa'da yaşamıştır ve 1135 senesinde vefat etmiştir. *Fevâidü'z-Zümrüdiyye fî Şerh-i Tesbi'i'l-Kevâkibi'l-Düriyye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* adlı eseri vardır. Şemâ'ilü'n-Nebî'yi Türkçe olarak nazmetmiştir" (1951: 317).

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Yardımlı, "Şemâ'il Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbü's-Şemâ'il'i", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 1983, 349-409

Kâmûsü'l-A'lâm'da ise müelliften "Meşayih-i Halvetiye'den ve Şeyh Mısırî'nin müridânından olup Bursalıdır. Şemâ'il-i Şerîfi Türkçe'ye nazmetmiştir. 1134'te vefat etmiştir" (Şemseddin Sami 1314: 3233) biçiminde bahsedilmiştir.

Osmanlı Müellifleri'nde müellif hakkında geniş bir bilgi mevcuttur:

"Ayn-ı Ekber Muhammed Efendi: Rical-i Halvetiyye'den arif ve fazıl bir zat olup Eskişehirlidir. Hz. Niyazî'den müstahlefdir. Şemâ'il-i Şerîfi Türkçe nazm eyledi. Mürşidinin Kaside-i Bür'e-i tesbî'ini de Fevâid-i Zümrüdiyye ismiyle şerh etmiştir ki hatt-ı destiyle muharrer nüsha, Sultan Bayezid-i Sani Camii Şerîfi cenahındaki Şeyhülislam ta'lik nüvis Veliyyüddin Efendi kütüphanesindedir. Her ikisi de gayr-i matbu'dur. İrtihali 1135 tarihindedir. Bursa'da Emir Sultan Caminin Azap kapısı denilen şark tarafındaki kapısı haricinde medfun olduğu (Gülzar-ı irfan) da muharrerdir. Hadikatü'l-Cevami'de Eyüp'te Yahya Efendi dergahında medfun olduğu muharrerse de mevsuk değildir" (Mehmet Tahir 1333: 123).

Mustafa Kara (2005) Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar, Tekkeler, Şeyhler adlı kitabında 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'yi Niyazî-i Mısırî'nin halifeleri arasında zikreder: "Eskişehirli olup bir müddet müftülük yaptıktan sonra Mısırî ile Bursa'da tanışmıştır. Mısırî'nin Kaside-i Bür'e'sini şerh etmiş, manzum Şemâ'il-i Şerîf kaleme almıştır" (s. 559).

Görüldüğü üzere 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin doğum yerinin neresi olduğu üzerinde ihtilaf bulunmaktadır. Bazı kaynaklar doğum yerini Bursa olarak gösterirken bazı kaynaklar ise doğum yerini Eskişehir göstermektedir. Yukarıdaki bilgilerden hareketle 'Ayn-ı Ekber, Halvetiye tarikatına mensup olup Niyazî-i Mısırî'nin halifelerindedir. Bursa'da yaşamıştır. Bir müddet müftülük görevinde bulunmuş olan müellif, 1135 tarihinde Bursa'da vefat etmiştir. Kabri ise Emir Sultan Caminin Azap kapısı denilen doğu tarafındaki kapının dışında bulunmaktadır. Osmanlı Müellifleri'nde Eyüp'te Yahya Efendi dergahında medfun olduğu bilgisinin doğru olmadığı kaydı vardır. Lügât-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye'de 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Allah aşkının kemalinden dolayı sürekli ağladığı ve kendisinden olağanüstü haller zuhur ettiği belirtilmiştir.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nün 'Ayn-ı Ekber Şeyh Mehmed maddesinde 'Ayn-ı Ekber'in Tirmizî'nin (ö. 892), kısaca Eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye olarak anılan Şemâ'il'inin manzum tercümesiyle tanındığı, bunun dışındaki eserleri hakkında bir bilgi bulunmadığı belirtilmiştir (Öztürk 2013). Ancak Bağdadî İsmail Paşa, Bursalı Mehmet Tahir ve Mustafa Kara eserlerinde müellifin Niyazî-i Mısırî'nin Kaside-i Bür'esini şerh ettiğini bu şerhin isminin de Fevâidü'z-Zümrüdiyye olduğunu kaydetmektedirler. Dolayısıyla kaynaklara göre 'Ayn-ı Ekber'in iki eseri bulunmaktadır: 1. Manzum Şemâ'il-i Şerîf tercümesi. 2. Kaside-i Bür'e şerhi olan Fevâidü'z-Zümrüdiyye. Osmanlı Müellifleri'nde, Fevâidü'z-Zümrüdiyye adlı eserin müellif hattı nüshasının Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde bulunduğu bahsedilmiştir. Araştırmalarımız sonucunda söz konusu eserin müellif nüshasına ulaşılmıştır. Tarafımızdan eserin içerik ve biçim yönünden tanıtımını havî ayrı bir çalışma hazırlanması planlanmaktadır.

2.2. Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf

Söz konusu eser, ilk kez Erdem Can Öztürk (2012) tarafından 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Manzum Şemâ'il-i Şerîf Tercümesi başlıklı makale ile ilim dünyasına tanıtılmıştır. 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Şemâ'il-i Şerîf

Tercümesi, Tirmizî'nin (ö. 892) kısaca "eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye" olarak bilinen "eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâ'ilü'l-Mustafaviyye" isimli eserinin manzum çevirisi olup yıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur (Öztürk 2012: 892).

2.2.1. Eserin Nüshaları

2.2.1.1. Michigan Üniversitesi Nüshası²

Söz konusu makalede eserin tek nüshası olduğu belirtilen Michigan Üniversitesi yazmaları Abdülhamid Koleksiyonu'nda Isl. Ms. 411 numarada kayıtlı olan nüsha tanıtılmıştır. Makalede, nüsha üzerinde bulunan bir kayıttan dolayı eserin Ayn-ı Ekber'e ait olduğu tespit edilmiştir.

MÜ nüshasına ulaşarak nüshayı görme imkânımız oldu. Nüsha 58 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 15 satır vardır. Harekeli bir metin olup nesih yazı türü ile yazılmıştır. Nüshanın ilk varağı müzehhep ve cetvelli; diğer varakları sadece cetvellidir. Nüshada Arapça başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin telif tarihine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Nüsha üzerindeki 160 tarihi (M. 1747-8) eserin istinsah tarihi olarak düşünülse de istinsah tarihine dair açık bir ibare bulunmamaktadır.

Çalışmada MÜ nüshasından yapılacak alıntılar, klasik varak numaralandırma sistemine göre yapılacaktır.

Nüsha, Erdem Can Öztürk (2017) tarafından 'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Şemâ'il-i Şerif Tercümesi adıyla yayımlanmıştır. Kitapta nüshadaki beyit sayısı 1647 (s. 59) olarak gösterilse de muhtemelen yazarın göz yanılması sonucu iki beytin atlanmış olduğunu fark ettik. MÜ'de 9b'de 242. ve 243. beyitler kitapta tek beyit şeklinde yazılmıştır:

Hem dahi didi yine 'Abdullâh

Bu haberle sözi idi tekmîl (Öztürk 2017: 240).

Nitekim beytin kafiyesinin uyuşmamasından da bu durum anlaşılmaktadır. MK'de beyitler şu şekildedir:

Hem dahi didi yine 'Abdullâh

Hazretiñ 'âdeti idi her mâh (MK 50a, 232. beyit)

Gün aşurı ideridi tercîl

Bu haberle sözi idi tekmîl (MK 50a, 233. beyit)

MÜ'de 56b'de 1590. beyitten sonra gelen beyit de yazmada bulunduğu halde kitapta yazılmamıştır (Öztürk 2017: 217).

Ol ki terk eyledi anı hazret

Silâh u arz dahi bir bağlat (MK 84a, 1578. beyit)

Sonuç olarak eksik beyitler de eklendiğinde MÜ nüshasındaki beyit sayısı 1649'a çıkmaktadır.

² Çalışmada nüsha, MÜ kısaltmasıyla gösterilecektir.

2.2.1.2. Milli Kütüphane Nüshası³

Bu nüsha Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yaz A 3084/2 numarada *Manzûme-i Şemâ'il-i Şerîf* adıyla kayıtlıdır. Eserin yazarı, Zârî Mustafâ Efendî Özîçelî olarak kaydedilmiştir. Eser, nüshanın 44b-85b varakları arasındadır. Varaklardaki satır sayısı değişkenlik gösterir. Genellikle bir sayfadaki satır sayısı 21 iken bu sayısı bazen 20, bazen de 19 olabilmektedir. Yazı türü nestaliktir. Nüshalar arası karşılaştırma ileride ayrıntılı olarak verilecektir.

Nüsha içinde birkaç farklı kitap yer almaktadır. 1b-43a arasında *Cilâü'l-Kulûb* adlı Arapça eser, 44b-85b arasında *Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf*, 86b-107a arasında *Mevlid*, 108b-118b arasında *Risâle fi Esmâ'i'r-Rusûmi'l-Mersûme alâ'l-Âlâtî'bi'l-Usturlâbi's-Şimâli* adlı Arapça eser, 120b-130a arasında *Keyfiyetu İstihraci Takvîm* adlı eser, 132b-133a arasında *Risâletü'l-Adâb*, 132b-136b arasında *Ferâ'idü'l-Fevâ'id li-Tahkîki Ma'âni'l-İsti'âre*, 137b-142b arasında *er-Risâletü'l-Hüseyniye fi Fenni'l Adâb*, 142b-152b arasında *Cevherü'l-Ferâ'iz* adlı eser bulunmaktadır.

Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf'in MK nüshasında birkaç farklı kitabın yer almasından dolayı söz konusu nüshaya bakmak isteyen araştırmacıların zorluk çekmemesi adına çalışmada ayrı bir numaralandırma yapılmayacak, alıntılar 44b varak numarasıyla başlatılacaktır.

yazmalar.gov.tr'de *Manzûme-i Şemâ'il-i Şerîf* olarak kayıtlanmış eserin adı, 44a'da *Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîfü'l-Hazret-i Nebî* olarak yazılmıştır. Söz konusu eserin başında, sonunda ve içinde eserin müellifine, telif ya da istinsah tarihine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Buna rağmen eserin yazarı, yazmalar.gov.tr'de Zârî Mustafâ Efendî Özîçelî olarak gösterilmiştir. MK nüshası, Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Şemâ'il-i Şerîf Tercümesi'nin eldeki tek nüshası olan MÜ nüshası ile karşılaştırıldığında kelime düzeyindeki farklılıklar dışında eserin birebir uyduğu görülmüştür.

MK nüshası üzerinde Kudret Çakır (2018) tarafından *Zârî'nin Manzûme-i Şemâ'il-i Şerîf'i inceleme-transkripsiyonlu metin* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Tezde eserin müellifi, 24. beyitte geçen bir kelimeye istinaden Zârî' olarak gösterilmiştir:

Rahmet ile añalar ben Zârî

İde anlara germier bârî (Çakır 2018: 2).

Ancak söz konusu kelimenin bir özel ad olmadığı; kelimenin Farsça 'ağlayan, inleyen' anlamında *zâr* kelimesinin yüklem durumu eki gelmesiyle oluşan *zârı* biçimi olduğu kanaatindeyiz. Beyitte *germier* kelimesi de yanlış okunmuştur. Dolayısıyla beyti şöyle okumak daha doğru olacaktır:

Rahmet ile añalar ben zârı

İde anlara keremler Bârî.

Öztürk (2017) de beyitteki kelimeyi *zârı* biçiminde okumuştur (s.77). Yalnızca yukarıda geçen beyitteki bir kelime gerekçe gösterilerek Zârî adlı bilinmeyen bir kişiye ait olduğunu düşünmek doğru görünmemektedir. Nitekim

³ Çalışmada nüsha, MK kısaltmasıyla gösterilecektir.

tezde Manzûme-i Şemâ'il-i Şerîf'in hangi şaire ait olduğu hakkında fikir yürütülemediği, Zârî mahlaslı şairlerden birinin bilinmedik bir eseri olduğu düşünülebileceği belirtilmiştir (Çakır 2018: 3). Ayrıca, MÜ nüshasında eserin Ayn-ı Ekber'e ait olduğunu gösteren bir kayıt bulunmasından dolayı eserin müellifinin kim olduğu açıktır. Söz konusu kayıt yazmada şu şekilde geçmektedir: "Ekâbir-i sâdât-ı sûfiyyeden 'Ayn-ı Ekber Efendi Kuddise Sırruhu hazretlerinin Şemâ'il-i Şerîf-i Hazret-i Fâhru'l-Enbiyâ 'aleyhi mine's-salavâti ezkâhâyı Türkîye terceme idüp ve nazm eyledikleri nüsha-i celîledir" (MÜ 1a).

Yukarıda zikredilenlere ek olarak şunu da ifade etmek gerekir ki söz konusu tez okuma yanlışlarıyla doludur. Tezde eserin Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye*'sinin tercümesi olduğuna hiç değinilmemiş; eserdeki kurgunun, Arapça başlıkların, başlıklandırma sisteminin, içerik düzenlemesinin müellife ait olduğu üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca tezde tespit edebildiğimiz 15 beyit yazmada olduğu halde transkripsiyonda eksik yazılmıştır. Bu da tezde belirtilen 1633 beyit sayısının yanlış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla beyit sayısı 1648 olmalıdır.

Söz konusu tezdten başka MK nüshası ile ilgili "Zârî'nin Mânzûme-i Şemâ'il-i Şerîf'inde Hz. Peygamber'in Ahlâkı" başlıklı bir makale kaleme alınmıştır (Temir-Karaca 2021). Bu makalede de eserin yazarı olarak Zârî isimli bir kişi gösterilmiş ancak bu kaniya nereden varıldığına dair bir tanık sunulmamıştır. Öte yandan nüshada hiçbir kayıt bulunmamasına rağmen MK nüshası 'müellif nüshası' olarak nitelendirilmiştir. (Temir-Karaca 2021: 133).

Öte yandan makalede; eserin üslup, anlatım, konu seçimi, öncelik/sonralık bakımından Tirmizî'nin Şemâ'il-i Şerîf'ine benzediğini ancak eserdeki şiirlerden müellifin bu eseri görüp görmediğinin anlaşılamadığı belirtilmektedir. Halbuki eserin başında yer alan sebep-i telif niteliğindeki bölümde müellif, Tirmizî'ye dua ettikten sonra Şemâ'il adlı eserini herkesin okuyup anlaması için kitabı Türkçe'ye manzum olarak tercüme etmek istediğini, bu fikirlerle tercümesini kısa sürede tamamladığını açık bir şekilde ifade etmektedir:

Hazret-i Tirmizî mu‘allim-i küll¹
Gülşen-i ‘ilm-i haberde bülbül
Cem’ kılmış hûyını sultânın
Dimiş adına Şemâ’il anı
Lîk herkes okuyup fehm itmez
Düşüp ‘aşkına yolınca gitmez
Bu fakîr dersine meşgûl oldım
Okuyup anı murâdın buldım
Hazretiñ vasfını halk anlayalar
Aña uymaklığa bel bağlayalar
Hâlimi ben de biraz fikr etdim
‘Ömr-i mâzi nicedir zikr etdim
Bu kitâb nazmıla Türkî olsa
Herkes içinde olanı bilse
Bu fikirle aña ikdâm etdim
Az zamanda anı itmâm etdim
Hak Te’ala ide hoş dillerine
Merhamet bıraga görjüllerine
Rahmetile aņalar ben zârı
İde anlara keremler Bârî (MK 44b-45a)

2.2.1.3. Nüshaların Karşılaştırılması

MK nüshası, MÜ nüshası gibi şu beyitle başlamaktadır:

Hamd ol Hâlîka ki yektâdır
Hikeminde ukalâ şeydâdır² (MK 44b)

İki nüsha da aşağıdaki beyitle bitmektedir:

Sehv ü ‘isyâna efendim bakma
Firkatiñ âteşi ile yakma (MK 85b)

Bu nüsha da tıpkı diğer nüsha gibi 55 başlıktan oluşmaktadır. Nüshada 1., 3., 5., ve 8. başlıkların yerleri boş bırakılmış ancak başlıklar yazılmamıştır. Diğer tüm başlıklar kırmızı mürekkeple Arapça yazılmıştır.

¹ Mısranın vezni kusurludur.

² Mısranın vezni kusurludur.

MK nüshasında;

Hem Sa'd didi Resûl-i Ekrem¹

Yevm-i Hendekde aceb güldi hem (MK 66a) biçiminde yazılan beyit, MÜ nüshasında;

Didi Âmir ki babam Sa'd didi

Yevm-i Hendekde aceb güldi idi (MÜ 32a) biçiminde yer almaktadır. Görüldüğü gibi, iki nüsha arasında beyitler arasında kelime düzeyinde farklılıklar bulunmaktadır.

MK nüshasında diğer nüshada olduğu gibi sayfa kenarlarında yer yer Türkçe ve Arapça haşiyeler bulunmaktadır.

Nüshalar arası yapılan karşılaştırma sonucu MÜ'de olup MK'de bulunmayan bazı beyitler tespit edilmiştir. Bu beyitler aşağıda gösterilmiştir:

MK'de 45b'de aşağıdaki beyit bulunmamaktadır:

Ak idi humrete hem mâ'il idi

Piş-dâmenine hoş dil idi (MÜ 3b.2)

MK'de 51b'de aşağıdaki beyit bulunmamaktadır:

Didi pek sevgülü sevb oldı kamîs

Hazrete kim olurdu harîs (MÜ 11b.9)

MK'de 64b'de bulunan bir beyit MÜ'de iki beyit şeklinde yazılmıştır:

Hem Enes didi anam virdi haber

Didi bir gün o Resûl-i ber-ter (MÜ 29b.14)

Hâneme itdi nüzûl devletle

Ben dahi karşıladım hürmetle (MÜ 29b.15)

MK'de 64b'de aşağıdaki beyit bulunmamaktadır:

Ben dahi kırbanın agzın aldım

Kendüme anı teberrük kıldım (MÜ 30a.2)

MK'de 66b'de aşağıdaki beyit bulunmamaktadır:

Ben didim hâl nice oldı söyle

Vâkı'ı bize hikâyet eyle (MÜ 32a.12)

MK'de 85a'da aşağıdaki beyit bulunmamaktadır:

¹ Mısranın vezni kusurludur.

İbn-i Abbâs didi dirdi Hazret

İblis'e olmaz benim teg sûret (MÜ 57b.9)

MK'de olup MÜ'de bulunmayan beyitler de vardır. Bu beyitler aşağıda gösterilmiştir:

MÜ'de 5a'da aşağıdaki beyit bulunmamaktadır:

Ey bu hazrete dikkat eyleyen

Bakdım vü Hazreti gördüm ahsen (MK 47a.3)

MÜ'de 9a'da aşağıdaki beyit bulunmamaktadır:

Ki terk ideridi tercîli

Heme de sevmez idi tekâmîli (MK 50a.5)

MÜ'de 12a'da aşağıdaki beyit bulunmamaktadır:

Hem Ebû Rümeyse didi haber-i beşer

Gâh egnine giyerdi ahdar (MK 52a.12)

MÜ'de 30a'da 818. beyitten sonra aşağıdaki iki beyit bulunmamaktadır:

Kâ'ima kırba-i mu'allakadan

İçdiler 'âfiye ol hulk-ı hasen (MK 64b.14)

Hem Sa'd teg kırba-i Vakkâs didi

Gördim ol Hazret su içeridi (MK 64b.15)

Görüldüğü üzere iki nüshada da diğerinde bulunmayan beyitler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum, üçüncü bir nüshanın varlığını akla getirmektedir. Eserin medreselerde yıllarca ders kitabı olarak okutulmasından dolayı bu ihtimal akıldan pek de uzak görünmemektedir.

SONUÇ

Bu çalışma ile birlikte Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin *Şemâ'il-i Şerîf Tercümesi*'nin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yaz A 3084/2 numarasıyla kayıtlı bilinmeyen bir nüshası tespit edilmiştir. Eserin müellifinin adının yazmalar.gov.tr'de Öziçeli Zârî Mustafa Efendi biçiminde kayıtlı olmasından dolayı nüsha üzerinde yapılan çalışmalarda müellif Zârî olarak zikredilmiş, ancak buna dair herhangi bir tanık gösterilmemiştir. Çalışma sonucunda MK nüshasının müellifinin Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi olduğu görülmüştür.

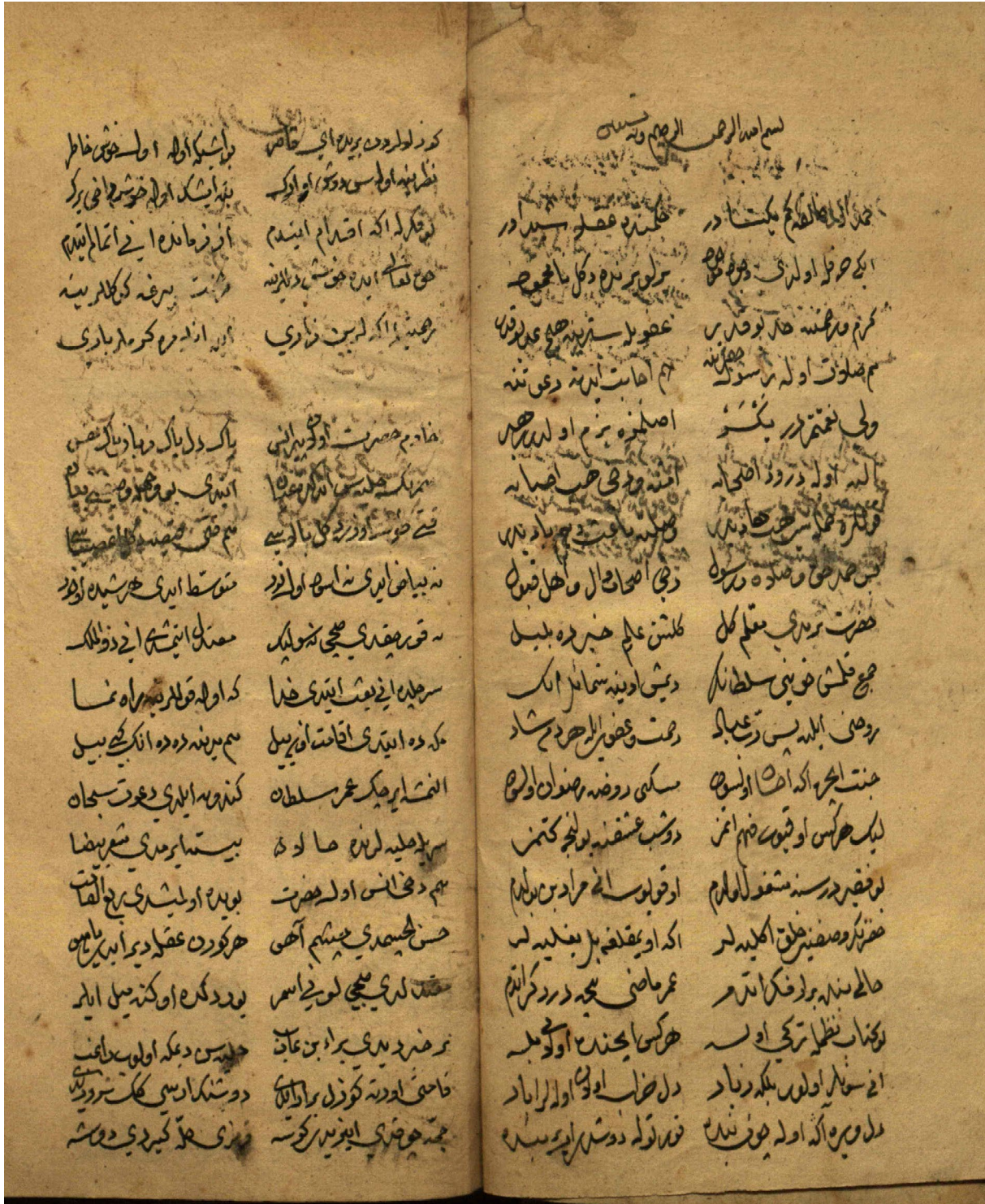
Nüshalar arası yapılan karşılaştırmada iki nüshada da diğerinde bulunmayan beyitlerin bulunduğu görülmüştür. Bu durum, üçüncü bir nüshanın varlığına işaret etmektedir.

Mevcut çalışmalarda 'Ayn-ı Ekber'in Şemâ'il-i Şerîf tercümesinden başka eserinin varlığından bahsedilmemiştir. Osmanlı Müellifleri'nde ve Esmâ'u'l-Müellifin'de müellifin mürşidi Niyazî-i Mısırî'nin Kaside-i Bür'e tesbî'inin şerhi olan *Fevâidü'z-Zümrüdiyye* adlı bir eseri daha olduğu bilgisi yer almaktadır. 'Ayn-ı Ekber'in *Fevâidü'z-Zümrüdiyye* adlı eserinin müellif nüshası Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde tarafımızdan tespit edilip bizzat görülmüştür. Böylelikle 'Ayn-ı Ekber'in iki tane eserinin mevcut olduğu kesinlik kazanmıştır.

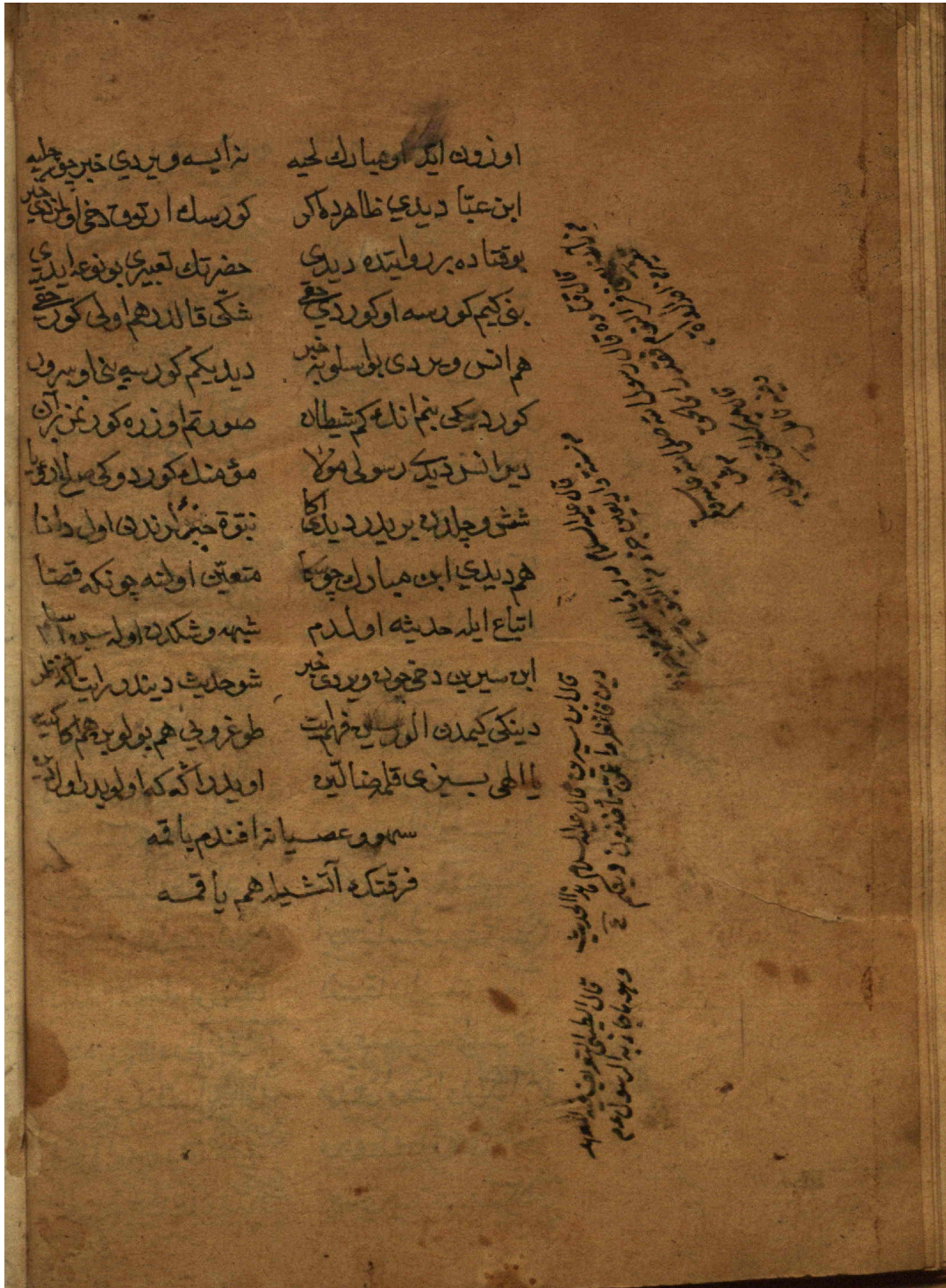
MK nüshası ile MÜ nüshası üzerinde bir edisyon kritik ve sözlük ya da dizin hazırlanarak sağlam bir metin oluşturulması ve metnin söz varlığının ortaya konması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Rifat (1299). *Lügât-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye*. C. 5-6-7. İstanbul: Mahmut Bey matbaası.
- Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi. *Manzûme-i Şemâ'il-i Şerîf*. Milli Kütüphane nüshası 3084/2. 44b-85b.
- Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi. *Şemâ'il-i Şerîf*. Michigan Üniversitesi yazmaları Abdülhamid Koleksiyonu Isl. Ms. 411 <https://hdl.handle.net/2027/mdp.39015079130780> (30.09.2022)
- Bağdadî İsmail Paşa (1951). *Hediyetü'l Arifin Esmau'l Müellifin ve Asaru'l Musannifin*. c. II. İstanbul.
- Bursalı Mehmet Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Cebecioğlu, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yay.
- Çakır, Kudret (2018). *Zârî'nin Manzûme-i Şemâ'il-i Şerîf'i inceleme- transkripsiyonlu metin*. Yüksek Lisans tezi. Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi.
- Kandemir, M. Yaşar (2010). "Şemâ'il". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. c. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 497-500.
- Kandemir, M. Yaşar (2010). "Eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. c. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 500-501.
- Kara, Mustafa (2005). *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatler, Tekkeler, Şeyhler*. İstanbul: Dergah Yay.
- Öztürk, Erdem Can (2013). "'Ayn-ı Ekber, Şeyh Mehmed'". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ayni-ekber-seyh-mehmed> Erişim tarihi (01.10.2022)
- Öztürk, Erdem Can (2017). *'Ayn-ı Ekber Şeyh Mehmed Efendi'nin Şemâ'il-i Şerîf Tercümesi*. İstanbul: İdeal Kültür Yay.
- Öztürk, Erdem Can (2012). *'Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi'nin Manzum Şemâ'il-i Şerîf Tercümesi*. *Turkish Studies*. 7/2. 889-902.
- Şemseddin Sami (1314). *Kâmûsü'l-A'lâm*. c.V İstanbul: Mihran Matbaası.
- Temir, Hakan ve Muhammed Karaca (2021). Zârî'nin Mânzûme-i Şemâ'il-i Şerîf'inde Hz. Peygamber'in Ahlakı. *Siyer Araştırmaları Dergisi*. 9. 132-159.
- Tuman, M. Nâ'il (2001). *Tuhfe-i Nâ'ilî*. c. 2. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Yardım, Ali (1983). "Şemâ'il Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbü's-Şemâ'il'i". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 349-409.

[Milli Kütüphane nüshası ilk varak, 44b-45a]

Milli Kütüphane nüshası son varak, 85b]